

Dzūkų *abrūsėliai* iš Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinių. Galinos Tamošiūnienės nuotrauka

siveja šias dienas lyg aidas mūsų mamų, senelių, prosenelių tylaus džiaugsmo savo rankomis sukūrus dar vieną subtilų tyliai niūniuojamų melodijų, švelniai kaukšinių staklių ir to minčių žemėlapi – lininį *abrūsėlį*...

Nuorodos

- ¹ Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas, sud. B. Kulnytė, E. Lazauskaitė, Vilnius, 2015, p. 162.
- ² Šatavičiūtė L., *Linai šiuolaikinėje Lietuvos kultūroje*, prieiga internetu: <http://lietuvostautodaile.lt/archyvas/www.lietuvostautodaile.lt/lt/straipsniai.html> [žiūrėta 2019-09-30].
- ³ Klimka L., *Lietuviškų tradicijų skrynelė*, Vilnius, 2014, p. 263.
- ⁴ Dundulienė P., *Žemdirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1963, p. 201.
- ⁵ Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas, op. cit., p. 163.
- ⁶ Lietuvos liaudies tekstilė. *Rankšluosčiai*, sud. D. Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius, 2016, p. 19.
- ⁷ *Ibid.*
- ⁸ Vyšniauskaitė A., „Jaunųjų atsiveikimo išvykstant į jungtuves apeigos“, *LKMA metraštis*, t. XI, Vilnius, 1997, p. 107–115.
- ⁹ Ulčinskas V., *Raitininkų kaimas (1850–1950)*, Vilnius, 1995, p. 128.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 79.
- ¹¹ Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija, sud. V. Savoniakaitė, Vilnius, 2011, p. 292.
- ¹² Račiūnaitė R., *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidurys)*, Kaunas, 2002, p. 91–92.
- ¹³ Bernotienė S., „Kraičio vaidmuo vedybose“, *Kraštotyra*, 1980, Nr. 11, p. 79.
- ¹⁴ Lietuvos liaudies menas. *Audiniai*, sud. J. Balčikonis, M. Glemžaitė, A. Mikėnaitė, Vilnius, 1962, p. 7.
- ¹⁵ Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas, op. cit., p. 231.
- ¹⁶ Lietuvos liaudies tekstilė. *Rankšluosčiai*, op. cit., p. 23.
- ¹⁷ Nėnienė I., Kumpikaitė E., Ragaišienė A., *Audinių raktas. Melanijos Gukovskos kolekcija*, Kaunas, 2013, p. 110.
- ¹⁸ Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas, op. cit.
- ¹⁹ Lietuvos liaudies tekstilė. *Rankšluosčiai*, op. cit., p. 49.
- ²⁰ *Ibid.*, p. 23.
- ²¹ Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas, op. cit.
- ²² Dundulienė P., *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982, p. 149.
- ²³ Lietuvos liaudies tekstilė. *Rankšluosčiai*, op. cit., p. 24.
- ²⁴ Balčikonis J., *Audinių raštai*, Vilnius, 1961, p. 13.
- ²⁵ Galaunė P., *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas, 1988, p. 269.
- ²⁶ Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*, op. cit.
- ²⁷ Lietuvos liaudies tekstilė. *Rankšluosčiai*, op. cit., p. 48.
- ²⁸ Čepienė I., *Etninė kultūra ir ekologija. Vandens ir medžio, žemės ir paukščio sakralumas*, Kaunas, 1999, p. 43.
- ²⁹ Ekspedicija į Miroslavo k., Alytaus r., 2018-11-30. Kalbino Rasa Benedikienė, Vilma Jenčiulytė.

Eglė Kašėtienė

DZŪKŲ KULTŪROS RENESANSAS PATS SAVAIME NEĮVYKS, ARBA KAIP KILO SUMANYMAS RENGTI FESTIVALĮ „ČIULBA ULBA“?

„Gėlala, o tai kano tu?“ Kaip aš, vilnietė, atsiradau Dzūkijoje, o Dzūkija – mano širdyje?

Šilų Dzūkiją, kaip ir senąsias šio krašto dainas bei gamtą, pamilau dar būdama maža mergaitė. Už tai esu dėkinga savo mamai, kuri mane iš Vilniaus veždavosi į Zervynas ir kaimą supančius miškus grybauti bei stovyklauti. Paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje keliaudavome traukiniu susikrovę tas sunkias rusiškas palapines ir miegmaišius, pasiimdavome krepšių, šiek tiek maisto ir puodą valgiui ant laužo virti. Zervynų apylinkėse ir užgimė mano meilė Ūlai, šilams, tradicinei dzūkų kultūrai, ten pirmąkart išgirdau gražiausią pasaulyje šnektą – dzūkiškai čiauškancias kaimo senolės, kurias aplankydavome norėdamos pakalbinti ar paprašyti mums parduoti pieno, bulvių, svogūnų. Išgirdavome įstabiausių istorijų, dainų, o jų atlapaširdiškumas ir noras mumis pasirūpinti kaip savo vaikais maloniai stebino. Už mūsų „pirkinius“ nė viena kaimo senolė nesyk nesutiko paimti nė cento.

Nors Zervynose šiandien lankausi dažnai, nebegaliu prisiminti, su kurių pirkių šeiminkėmis mes tada bendraudavome. Gal todėl, kad anuomet savo kojytėmis teneidavau vos vieną kitą kilometrą, praėjo nemažai laiko. Tačiau aš vis dar tas Zervynų *bobulas* regiu savo prisiminimuose – *gėlėtom*, vienom už kitas gražesnėm *skepatom* apsirišusias, vasarą basomis kojomis, žiemą – storomis vilnonėmis kojineėmis mūvinčias, o visais metų laikais – su tuo ypatingu, atrodo, tik šilinėms dzūkėms būdingu akių švytėjimu ir nepaprastu gyvybingumu net ir skaičiuojant dešimtąjį gyvenimo dešimtį. Dabar rašant man akys prisikaupia ašarų prisiminus, kiek dar daug tuo metu kaminų rūkdavo, kiek vietos gyventojų būta, kokio svetingumo ir nuoširdumo buvo tos moterys... Anuo-

Eglė Kašėtienė pirmajame dzūkų kultūros festivalyje Mardasave. Vidmanto Balkūno nuotrauka

met nebūčiau patikėjusi, kad, nepraėjus nė 30 metų, kaime tebežimos vos vienas kitas žmogus, surasti prisimenančių ir galinčių pagiedoti senųjų kaimo dainų taps vis didesniu iššūkiu, o ir pieno nebebus iš ko paprašyti.

Taip jau ponas *Dzievulis* ir gyvenimo keliai sudėliojo, kad visą gyvenimą sukuosi tradicinės muzikos sukuriuose. Turbūt akivaizdu, labiausiai myliu dzūkiškas *giesmelas*: tiek klausytis jų, giedamų senųjų dainininkų, tiek pačiai giedoti. Sako, *kap dūšion inededzi, nē penki nejišims*.

Nuo 2011 metų pradėjau vykti į ekspedicijas rinkti šilinių tautosaką, istorinius pasakojimus, užrašinėti tikėjimus, receptus ir t. t. Su kiekvienais metais vis geriau ėmiau pažinti šio krašto kaimus, senuosius tų vietovių gyventojus, jų prisiminimus piešiamą krašto istoriją, papročius, senąsias švenčių apeigas, gyvenimo būdą, pasaulėžiūrą. Su dalimi pateikėjų taip susidraugavau, kad ir dabar dažnai sukirba ne mažesnis noras

juos aplankyti nei mano pačios močiutę. Iš jų išmokau ne tik galybę dainų, bet ir svarbių gyvenimo pamokų, paprasčiausių laimės ir pozityvumo receptų. Kaskart grįžusi į Vilnių iš ekspedicijų jausdavau „pasikrovusi“ neįtikėtina stiprios vietos žmonių energijos, kuri padėdavo išgyventi laikotarpius tarp kelionių į Dzūkiją sostinėje, visiškai kitais principais grįstame jos lekiančiame gyvenime.

Šio krašto pažinimui ribų tiesiog nėra, todėl noras sutikti kuo daugiau Dzūkijos kaimų senolių, išgirsti jų prisiminimus, dainas ir visa kita, kuo jie nori pasidalinti, niekur nedingo. Tad, kai tik atrandu laisvą dieną ir galimybių, kraunuosi aparatūrą ir traukiu į kaimelius atversti dar vieno dzūkų kultūros puslapio, o gal net ir naujos knygos. Kitąsyk negaliu atsispirti šių vietovių gamtai ir veikloms miškuose skirtingais metų laikais: pavasarį renku eglių ūgliukus – vitamino C užtaisus, vasarą – vaistažoles, paskui, grybams dygstant, keliauju miškan su krepšiais visai dienai, rugsėjį – su kibirėliais į bruknynus, o dar vėliau – *in raistėlius spalgenų rinkc*. Ir užsiėmimai širdžiai malonūs, ir kalėdinėmis dovanomis šeimynai, draugams pasirūpinu.

Jau nuo vaikystės savo gyvenimo svajonėse pradėjau piešti *pirkaitį* Zervynose prie Ūlos. Augdama, eidama į mokyklą, o vėliau ir studijuodama kultūros istoriją ir antropologiją tos svajonės nepaleidau, tik pažindama daugiau šilų kaimų pradėjau įsivaizduoti save ne tik Zervynose. Kai sutikau savo būsimą vyrą Roką, gimusį Varėnoje, pradėjome drauge ne tik svajoti, bet ir planuoti. Nutarėme atrasti *pirkaitį* ne vasarajimui, bet nuolatiniam gyvenimui, vaikų augimui. Susituokę ant vieno iš Ūlos skardžių ir toliau aktyviai ieškojome sau namų – kartais net prarasdami viltį, tačiau pagaliau juos radome. Šiuo metu, kai rašau šį straipsnį, mudu jau dvyliktą naktį miegame prie *pecaus*, gaminame maistą ant kito *pecaus* ir gyvename nuostabioje 1940 metais pastatytoje pirkioje, nuo kurios iki Ūlos – vos šimtas metrų. Senieji sienų rąstai klausosi mūsų dainavimo, Roko muzikavimo – čia tęsiame jo kuriamos dzūkodelikos įrašus debiutiniam albumui.

Vis dar sunku patikėti, kad svajonės pildosi. Kad nesapnuojame, man primena visai šalia mūsų, Ūlos gatvėje, stūkšančios penkios negyvenamos pirkios, kurių dalis jau baigia sugriūti. Šioje pačioje gatvelėje veikia ir baidarių turistams nuoma. Iki artimiausios parduotuvės – 14 kilometrų, o iki mokyklos ateityje vaikus teks vežti net 24 kilometrus – šiuo metu kaime gyvena tik vienas vaikas. Esame vienintelė jauna šeima. Vyriausieji kaimo gyventojai vieniši. Pastebėję, kad atsikraustė nauji žmonės (mes), – smalsauja. Keletas jų užsuko susipažinti ir man berašant šį straipsnį, atnešė uogienės, kiaušinių, papasakojo savo bėdas, domėjosi mumis – džiaugėsi, kad pagaliau

kaime žiemos ir jaunų žmonių, – jau pasirošėme nukasti sniegą nuo senolių durų ar takelį iki malkinės. Šitas peizažas ir situacija daug skaudaus pasako. Vis dėlto stengiamės neliūdėti ir bent patys prisidėti prie kaimų gyvinimo. Gal mūsų pavyzdžiu paseks ir daugiau žmonių?.. Nenorėčiau susitaikyti, kad kaimuose ir toliau daugiau žmonių mirs negu gims.

Rašau ir stabteliu, susimąstau. Dėl kaimų tuštėjimo ir tradicinės kultūros nykimo (dar gerokai prieš man gimstant) nerimavo ne vienas etnologas, etnomuzikologas ir kraštotyriminkas, lyginta, kas pasikeitė, kas nyksta ar visai išnyko. Skubėta fiksuoti archajiškiausius praeities gyvenimo sluoksnius menančių žmonių pasakojimus, dainavimą, muzikavimą, amatus ir kita. Turbūt niekada nesuprasiu tokių komentarų, kuriuos kartais išgirstu adresuojamus man, pavyzdžiui: „Tai, ką tu dabar ten filmuoji, jau yra tik trupiniai to, kas buvo. Va jei prieš 50 metų būtum į kaimus važiavusi... O dabar jau neverta, tik veltui laiką gaišti.“ Taip, bet kuriuo laikotarpiu kalbinami senoliai yra tie „praeities trupiniai“... Tačiau aš gimiau ir gyvenu savo laiku, kokį man *Dzievulis* paskyrė. Juk niekaip negalėčiau grįžti į praėjusio amžiaus vidurį, kad ir kaip trokščiau pabendrauti ir gyvai išgirsti daugybę puikių Dzūkijos dainininkų, pasakotojų, kurių balsus šiandien tegaliu girdėti archyvuose įrašuose ar plokštelėse. O kiek jų dar iškeliavo anapilin, taip ir neatrasti ekspedicijų dalyvių... Na, bet juk laiko nebeatsuksi, laiko mašinos neturiu, tad ir veikiu čia ir dabar – savo laiku.

Šiandien mano dokumentuojami praeities paveikslai bei skambesiai skiriasi nuo tų, kurie užfiksuoti prieš pusę amžiaus ar net prieš 20 metų, tačiau nemanau, kad mažiau vertingi. Tai, ką dabar tebeprisimena ar dainuoja kaimų senoliai, dar prieš penkiasdešimt metų atrodė net neverta dėmesio dokumentuoti, mat tuomet dar neįtarta, jog ir šis – vėlesnio laikotarpio repertuaras – greitai pasitrauks iš gyvenimo kasdienybės. Per pastaruosius dešimt metų, kada iš arti stebėjau besitraukiančią Dzūkijos tradicinę kultūrą lankydamą senuosius kaimų gyventojus, skubėjau dokumentuoti viską, ką galėjau: pasakojimus, dainas, šokio žingsnelius, rakandus, audinius, galų gale tarminę šnektą, kuria šiuo metu daugiausia bekalba tik vyresnio amžiaus žmonės. Kiekvieno praeities etnografo siekiai buvo tie patys – užfiksuoti tai, ko nebebus, kam gresia užmarštis. Daugybė tyrėjų, vykde šiuos darbus dar iki man gimstant, paliko mums neįkainojamų žinių fotografijų, garso, kartais net vaizdo įrašų pavidalais, tekstais. Susipažindami su jų palikta medžiaga galime tarsi nusikelti laiku kelis dešimtmečius ar net šimtmečius, suvokti, kaip sparčiai keičiasi žmogaus gyvenimo būdas, laisvalaikis, socialinės normos, šeiminiai santykiai, muzika ir daugybė kitų dalykų.

Dzūkijos šilai mane pakėrėjo, sužavėjo, paviliojo ir be galo

praturtino. Prieš keletą metų pajutau, kad privalau rasti būdų, kaip už tai atsідėkoti tiek gyviesiems, tiek jau anapilin iškelia-vusiesiems mano Mokytojams – pateikėjams, mano kelrodėms žvaigždėlėms. Suvokiau turinti kažko imtis, kad Dzūkijos kul-tūra ir gyvenimas atgimtų iš naujo, kad vietos amatai, dainos, tradicinė statyba, gamta ir daugelis kitų turtų būtų įvertinti ne vien etnologų ir kitų tyrėjų, kultūros lauko specialistų, bet ir vietos gyventojų, naujakurių bei Dzūkijoje šaknis turinčių ar su regionu kitokį ryšį užmezgusių žmonių.

Visi mes, užsiimantys panašia veikla, ekspedicijų metu fotografuodami, filmuodami ar aprašinėdami bandome ruošti tam laikui, kada dalykai, kuriuos šiuo metu dar galime liudyti, pasiliks praeityje. Šiandien dalis etnografų su modernybės, globalizacijos procesų pasekmėmis ir sparčiau nei bet kada besikeičiančiu kaimo paveikslu, gyvenimo būdu, mūsų šalies rajonų demografiniais nuosmukiais geba susitaikyti ir dirbti toliau. Aš niekaip negaliu. Gal kad nesu profesionali etnogra-fė, gal kad esu ambicingas žmogus ir turiu vilties, jog daugybė šio krašto praeities tradicijų, kurios jau šiuo metu gyvos tik seniausių kaimo gyventojų pasakojimuose ar archyvinėje medžiagoje, gali atgimti naujomis formomis, tik reikia įdėti daug darbo ir rasti patrauklius būdus, kad dzūkai tai įvertintų, atrastų iš naujo. Nežinau, ar mano sumanymas pasiteisins. Tačiau, jei netikėčiau ta galimybe, turbūt prarastčiau bet kokią motyvaciją ir nieko nedaryčiau. Tad toliau skaitydami galite vadinti mane naivia ar kad ir Don Kichotu – nesupyksiu.

Kaip sumanyta rengti dzūkų kultūros festivalį „Čiulba ulba“?

Festivalio istorija prasidėjo neseniai – 2019–2020 metų žiemą, kai baigiau Žiūrų kaimo folkloro ansamblio dvigubos plokštelės leidimo darbus ir ėjau vyriausiosios specialistės etnografės pareigas Varėnos kultūros centre. Tuomet ėmiau sukli galvą, kaip įdomiai ir prasmingai paminėti 120-ąsias įžymiojo dzūkų dainiaus Petro Zalansko (1900–1980) gimimo metines. Kadangi nesu formalių renginių mėgėja ir nesuprantu jų organizavimo dėl pliusiuko – net negalvoju apie tipinį minėjimo renginį salėje.

Nutariau jo gimimo metinėms 2020 metų rugsėjį surengti festivalį pačiame Mardasavo kaime – ten, kur Petrulis gimė ir nugyveno visą gyvenimą. Pirmiausia ėmiau kurti veiklas ir mąstyti apie dalyvius, kuriuos reikėtų pakviesti. Pasitarusi su P. Zalansko dukra Maryte Liugiene, pirmiausia sugalvojau surengti pėsčiųjų žygį, kurio metu bus aplankomos įvairios šio dainininko gyvenimui buvusios svarbios vietos: tebestovintis jo namelis, Ūlos ir Merkio santaka, Ūlos takos akmuo, prie kurio jis mėgo padainuoti, *Trys šalciniai*, kuriuos P. Zalanskas be galo mylėjo ir net mirdamas prašė, kad jį ten nuvežtų paskutinį kartą atsigerti, galiausiai – P. Zalansko kapas. Žygį vesti ir viską papasakoti pažadėjo pati Marytė. Puiku, įdomus, žmones įtraukiantis renginys – judame toliau!

Pamaniau, kad būtų gražu sukviesti P. Zalansko giedotas

Prasideda žygis „Petro Zalansko pėdomis“. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 5 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

giesmelas mylinčius ansamblius bei pavienius atlikėjus, surengti jungtinį koncertą. Norinčiųjų sudalyvauti buvo daugiau, nei tikėjaisi. Veronika Povilionienė mielai sutiko vesti šį koncertą ir pasidalinti prisiminimais iš to laiko, kada daug bendravo su P. Zalansku. Jau ėmiau nekantrauti, džiaugtis, kad Mardasave vėl suskambės šios vietovės ir jos praeities gyventojų išvingiuotos melodijos.

Tam, kad susirinkusieji galėtų ne tik prisiminti, bet ir geriau pažinti šį jau legendinį tapusį Mardasavo šviesuolį, numačiau ir dokumentinės medžiagos peržiūrą – festivalio kiną. Taip pat sugalvojau išleisti dainynėlius su *pacies Petrulio tankiausiai giedotom giesmelėm* bei įteikti po tokį kiekvienam festivalio dalyviui, kad, jaukiai susėdę aplink laužą, galėtume visi jas *giedoc rozu*, o nemokantys, matydami tekstus ir natas, drąsiau prisijungtų.

Galiausiai supratau, jog nepakviesti kompozitoriaus, muzikinio projekto „Saulius Spindi“ sumanytojo ir lyderio Sauliaus Labanausko būtų nedovanotina, – jo naujausias darbas „Vai tu girala“ buvo įkvėptas būtent šio Mardasavo dainiaus. Saulius labai nudžiugo sulaukęs mano skambučio ir sutiko atvykti į P. Zalansko gimtinę su visa grupe.

Atrodė, kad štai – visa diena, dedikuota P. Zalansko atminimui, jau suplanuota. Tačiau to atrodė negana. Toliau pamėginsiu aprašyti, kaip iš šios asmenybės metinių šventės drauge su vyru R. Kašėta išrutuliojome trijų dienų renginį – dzūkų kultūros festivalį „Čiulba ulba“ ir ko jį rengdami siekiame, kokias socialines ir kultūrinės regiono problemas, pasitelkdami šį festivalį kaip įrankį, norime spręsti.

Saulius Labanauskas su grupe koncerto metu. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 5 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

Kadangi abudu jautėme nuolatinį nerimą dėl Dzūkijos tradicijų perdavimo ir dzūkų kultūros ateities, mums netikėtai šovė mintis festivalį išplėtoti į jo programą įtraukiant tiek senosios dzūkų kultūros edukacinio tipo elementų, tiek pristatant naują kūrybą, kuri randa įkvėpimą krašto tradicijoje. Šiandien atrodo, kad festivalio pirminis konceptas mums tapo aiškus per vieną dieną, iki kurios, žinoma, vedė visi tie metai tradicinės kultūros tyrimų, stebėjimų ir ateities apmąstymų, bandymų rasti būdą, kaip patiems vietos gyventojams atverti ir aktualizuoti neįkainojamus dzūkų kultūros turtais. Taip į festivalio programą nutarėme įtraukti veiklą, kurios padėtų spręsti tam tikras kultūrinės problemas ar nykstančias praktikas.

Pradėkime nuo amatų. Dzūkijoje, kaip ir kituose regionuose, sparčiai mažėja žmonių, puikiai išmanančių bei praktikuojančių tam tikrą tradicinį amatą. Dauguma amatininkų Dzūkijos regione – jau garbaus amžiaus. Jaunimo Varėnos rajone sparčiai mažėja, ne veltui uždaromos ir mokyklos – taigi, jau neaptarinėjant kitų veiksmų, susijusių su pakitusiu gyvenimo būdu bei tempu, nenuostabu, kad ir naujų amatininkų, kurie siektų perimti senųjų žinias bei praktikas, švelniai tariant, negausu. Tačiau vis tiek sunku suvokti, kad net čia, šilų Dzūkijoje, jau su žiburiu tenka ieškoti žmogaus, kuris mokėtų nupinti *kašalį*, *kašikų* ar *gorčių*, išdrožti *kryžių* ar net *šaukštą*, surišti šiaudinį dzūkišką sodą (*širšuoņą*) ar kalėdinę *žvaigždę*, kuris mokėtų suverpti linus ar vilną, austi tradicines rinktines juostas ar *abrūsus*, *divonus*, *krūkeliu* išmegzti *paduškom* *stapkas* ar *karūnkas* jau minėtiems *abrūsams*. Na, o kiek belikę žmonių, gebančių stogą skiedromis uždengti, langus atnaujinti, pagaminti

Romas Norkūnas moko jaunimą pinti gorčius. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 5 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

duris pirkaitei ar svirniui, o kiek dar įgudusių taip preciziškai kaip senieji krašto meistrai sukurti architektūrinės puošmenos, pavyzdžiui, lėkius, karnizus, vėjalentes ar apylanges, kiek beliko krosnininkų?.. Pastarųjų meistrų stygius šiandien ypač ryškėja. Jų labiausiai pasigenda žmonės, dažniausiai naujakuriai, suvokiantys senosios architektūros išskirtinumą ir vertę bei norintys restauruoti senuosius statinius arba sugrąžinti jiems jau su laiku prarastas detales remiantis senomis nuotraukomis ar pavyzdžiais iš apylinkių. Kiekvienas žmogus, įgudęs bent viename iš šių senųjų užsiėmimų, šiandien yra aukso vertės.

Neformalioje festivalio aplinkoje nutarėme skirti specialų laiką pažinti amatams. Nenorėjome rengti foninės mugės – tokia praktika labai paplitusi miestelių šventėse ir kituose renginiuose – siekėme atrasti ir pakviesti tuos amatininkus, kurie savąjį amatą galėtų ne tik pademonstruoti, bet ir nuosekliai pamokyti. Taip pirmajam festivaliui buvo pasirinkta drožyba, keramika, žvakių liejimas *an lanko*, *stapkų paduškom* mezgimas *kriūkeliu*, *gorčių* pynimas, linų verpimas rateliu ir šiaudinio sodo rišimas. Sąmoningai amatų mokymo nedubliavome su jokiais kitomis veiklomis – siekėme, kad tam būtų skirtas garbingas dėmesys ir jaunosios kartos turėtų pakankamai laiko pasirinkti, koks amatas joms arčiausiai širdies, jį išbandyti, ir – kas ten žino – gal net užsikrėsti juo! Mąstėme, jog daugelis jaunų žmonių galbūt net nesusimąsto ir nežino, kokio plati senųjų amatų įvairovė, – ėmėme svarstyti, kad sudarydami sąlygas festivalyje greta kitų veiklų juos pažinti ir išmėginti galbūt padidintume šansus rasti bent šiek tiek daugiau jaunųjų amatų entuziastų.

Kitas baigiantis išnykti dalykas, kurį nutarėme propaguoti savo festivalyje, – tai vakaruškos! Atrodo, dar neseniai vos ne kiekviename kaime būta muzikantų, vyko vestuvės, kiekvieną savaitę – šokiai, o jei kaimas didelis, tai net keliose pirkiose vienu metu, tačiau ir tai – jau praeitis. Žinoma, egzistuoja kultūros centrų kolektyvai, bet didžiąja dalimi tai jau susceninti šokiai, dažnai stilizuoti, kurių tikslas – sukurti pasirodymą žiūrovams. Tokių šokių funkcija labai nutolusi nuo pirminės – jaunimo susibūrimo, pabendravimo, pasilinksminimo, poros rinkimosi. Paradoksas, bet vakaruškos kiek kitu formatu yra kur kas gyvybingesnės didžiuosiuose miestuose, kur veikia tradicinių šokių klubai: kas savaitę rengiamos vakaronės griežiant muzikantams – jose šokami įvairių Lietuvos regionų tradiciniai šokiai. Šie klubai rengia ir vasaros stovyklas. Šilų Dzūkijoje senųjų muzikantų, griežiančių harmonikomis, sparčiai mažėja, grojančių cimbolais ar smuikais išvis neliko, o ir vakaruškų laikai baigėsi. Vis dėlto tradiciniai šokiai be galo smagus dalykas, tereikia tai išbandyti – nepažįstu nė vieno žmogaus, kuris pabandė ir liko nelaimingas. Taigi nutarėme į festivalį įtraukti ir vakarušką, į kurią pakvietėme groti autentiškiausios instrumentinės sudėties Varėnos šaulių kapelą (smuikas, cimbolai, būgnelis) ir vylėmės, kad, mokančiųjų padedami, į šokius įsitrauks ir to niekad nebandę arba užmiršę festivalio dalyviai.

Gali atrodyti, kad kas jau kas, bet dainavimas negali pranykti – juk čia Dainavos kraštas. Bėgant dešimtmečiams kaimo žmonių dainų repertuaras keitėsi: senąsias apeigines bei darbų dainas keitė romansai, literatūrinės kilmės dainos,

joms pradėta pritarti armonikomis, vėliau akordeonais. Vis dėlto Dzūkijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, šiandien stebime itin žymų bendruomeninio dainavimo (arba giedojimo, kaip sakoma Varėnos krašte) nykimą. Muzikos įrašams tapus vis prieinamesniems, o greta vis populiarėjant sceninei muzikai bei įvairiems konkursams, žmonės nustojo dainuoti patys, palikdami tai tik „profesionalams“, – neįtikėtina. Net bažnyčiose vis rečiau išgirsi giedant visus susirinkusiuosius – dabar dažniausiai pamaldų metu giesmes atlieka bažnyčios choras arba atrinkti solistai.

Aš prisimenu, kaip dar visai neseniai, prieš 15 metų, vyresnių žmonių gimtadieniuose ar kitose šventėse kuris nors užtraukdavo dainą ir, nepaisant muzikinių gebėjimų, visi ją dainuodavo. Šiandien tokias praktikas, inicijuojamas vadovų, galime pamatyti skautų ir kitokiose stovyklose. Ši tradicija ateina iš kaimo, kur liaudies dainos pagrindinė funkcija buvo sutelkti žmones šeimos ar kalendorinių švenčių, darbų metu; daina stiprino sunkiais gyvenimo etapais, daina padėdavo pereiti virsminius procesus – bet ji niekada nebuvo skirta vieniems atlikti scenoje, o auditorijai klausyti, vertinti. Nors Dzūkijos regione esančiuose kultūros centruose veikia folkloro ansambliai, kurie atlieka senesnio ar naujesnio laikotarpio vietos repertuarą, iš tiesų natūralioje aplinkoje dainavimas baigia pasitraukti iš kasdienybės.

Dainavimo tradicijos situacija šiek tiek primena ir jau aptartą tradicinio šokio – didžiuosiuose miestuose veikia ne tik daugybė folkloro ansamblių, bet ir randasi vis daugiau iniciatyvų, kada žmonės kviečiami į bendrą ratą dainuoti įvairių laikotarpių, tematikos liaudies dainų. Ir pati Vilniuje bei kituose miestuose esu vedusi pasidainavimų vakarus, kuriuose susirinkusiuosius pamokydavau ir kviesdavau kartu giedoti kalendorinių švenčių laikotarpių senąsias dzūkų giesmes. Įdomu, kad šiandien senojo muzikinio folkloro praktikų daugiau aptinkame miestuose nei kaimuose, – įvyko tam tikros „kraustynės“. Kita vertus, miestuose gyvenantys žmonės tų dainų dažniausiai negali taip išjausti kaip kaimo žmonės, jie dažnu atveju neperima dainai būdingos tarmės, tik tam kraštui būdingos dainavimo stilistikos, nebūna patyrę tos gamtinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos, kurioje tos dainos pirmiausia buvo dainuotos. Tačiau jie liaudies dainas labai vertina, neretai net romantizuoja, jose jaučia gilų sakralumą, o dainuodami atranda nusiramimą ir prasmę, ryšį su protėviais.

Apmąstydami šiuos procesus ir dabartinę situaciją Dzūkijoje, festivalyje nutarėme prioritetą teikti ne koncertams, o dainų mokymams, neformaliems pasidainavimams prie laužo – taip liaudies dainą gerokai lengviau priartinti prie žmogaus. Siekiame ištrinti ribą tarp atlikėjo ir klausytojo ir grąžinti pir-

minę dainos funkciją – jungti žmones, kada kiekvienas esti tos dainos dalimi. Būtume laimingiausi pasaulyje, jei kaimuose savaitgalių vakarais būtų galima išgirsti ir gyvą žmonių dainavimą – ne tik per kolonėles leidžiamą muziką.

Galiausiai pakalbėkime apie dzūkavimą. Tai labai skaudi tema, nes kalba vaidina vieną svarbiausių vaidmenų tapatybės formavimesi. Tarmę aš matau kaip net vertingesnę už bendrinę kalbą – mat tarmės susiformavo natūraliai per šimtmečius, kiekvieno rajono ir net kaimo šnektą skiriasi nuo kitų, o kalba buvo sunorminta, sukonstruota, išgryninta, „išvalyta“ kalbininkų. Tarmė, kitaip nei lietuvių kalba, yra vienas iš elementų regioniniam identitetui gyvuoti.

Anksčiau, kai vykdavau į Dzūkiją ir kryptingai ieškodavau seniausių kaimų gyventojų – potencialių pateikėjų, dar nesu-pratau, kokia liūdna yra dzūkavimo situacija tarp jaunesnių Varėnos rajono gyventojų. Tuomet nedaug te bendravau su jaunesnėmis kartomis. Senoliai labai gražiai dzūkuoja (net ir tie, kurie bendraudami su miestiečiais bando pavaidinti mokytus ir stengiasi vengti gimtosios dzūkiškos šnektos – „lietuviškuoju“, vis tiek savo kalbinių įpročių visiškai paslėpti negali, o išgirdę, kad pati imu kalbėti dzūkiškai, nustoja *sarmacycis* ir grįžta prie jiems įprastos dzūkiškos kalbos).

Kai 2019 metais pradėjau dirbti su Žiūrų kaimo folkloro ansambliu ir kiekvieną savaitgalį vykdavau į Varėnos rajoną, buvau pakviesta dirbti Varėnos kultūros centre, pradėjau gerokai daugiau bendrauti su jaunesniais rajone gyvenančiais žmonėmis, išgyvenau šoką. Juos kalbindama dzūkiškai sulaukdavau tik lietuviškų atsakymų. Tiesa, jausdavau šiek tiek ilginamas balses ir kitus nežymius gyvenimo Dzūkijoje atspindžius kalboje, bet supratau, kad jaunesnės kartos ne tik kad dažnai nenori, bet net ir nebemoka dzūkuoti. Gebančiųjų vos vienas kitas.

Vėliau teko vertinti Lietuvos vaikų ir moksleivių – lietuvių liaudies kūrybos atlikėjų – konkurso „Tramtatulis“ dalyvius

Dzūkiški pasidainavimai prieg laužuko. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 4 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

Varėnos rajono atrankos ture. Buvau sukrėsta, kad neretai net ir juos ruošiantys mokytojai nebeišmoko tarmės be klaidų. Prisimenu, kelios pasakas sekusios mergaitės mane taip sužavėjo, jog net pamaniau, kad jos savaime dzūkuoja – nemokytos specialiai. Deja, paskambinusi jų mokytojoms išgirdau, kad tai buvo tarsi „logopedo darbas“, trukęs pusę metų, – jos pasidalijo, kad vaikai nebeįstaria nei *gėlalė*, nei *Dzievulėlis*, nei *dzvi* – paprasčiausiai nebegirdi dzūkavimo savo šeimoje, o trumpų apsilankymų pas močiutes neužtenka tarnei prigyti vaiko mąstysenoje ir kalboje, kada visa likusi kalbinė aplinka yra bendrinė lietuvių arba anglų kalba.

Apie tarmę galėčiau kalbėti labai daug, tačiau bandau grįžti prie to, kokias dzūkavimo nykimo priežastis matau ir ką nutarėme daryti, kad bent pamėgintume šiek tiek prisidėti prie tarmės populiarinimo tarp jaunųjų kartų. Tarmės nykimo priežasčių būtų galima rasti daug, viena skaudžiausių – tai pats vietos žmonių tarmės išsižadėjimas. Kaimams tuštėjant, jaunimui traukiant į didmiesčius tarnei palaikyti kyla sunkumų – prarandama tarminė aplinka. Jei žmogus save laiko išprususiu, mokytu, jis išvis dažniausiai vengia dzūkuoti, nes kitu atveju akivaizdžiai parodoma jo kilmė – provincija. Tai, deja, Lietuvoje nėra laikoma prestižu. Tarmės vartojimas vis dar stereotipiškai siejamas su senyvo amžiaus žmonėmis, kaimu, neišsilavinimu, dažnai matomas kaip tinkamas nebent pasakojimams ar spektakliams apie gilią senovę ar humoro grupių veikloms, anekdotams pasakoti.

Tarnei gyventi šiandienoje jaunų žmonių lūpose nepadedą ir kultūros centrai, kurie tarmę prisimena tik organizuodami būtent folklorinės pakraipos renginius – tokiu atveju renginio vedėjas būtinai vilkės tautiniu kostiumu ir bus parinktas toks, kuris gali dzūkiškai „bajeriukų“ paskaldyti, publiką palinksminti. Tarmė beveik visada ignoruojama kituose rajono kultūrinuose renginiuose, ir kuo toliau, tuo rečiau išgirsi dzūkišką sveikinimo kalbą ar bet kokį kitą viešą pasisakymą, o dar rečiau – parašytą straipsnį ar įrašą socialiniuose tinkluose, afišą gatvėje. Smagu, kad bent Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direktijos leidžiamame „Šalcinyje“ dar galima matyti spausdintą dzūkišką žodį.

Televizijoje bei radijuje tarminės kalbos taip pat labai stinga, nors išimčių yra: jau minėtame folkloriniame kontekste tarmių galima išgirsti LRT laidoje „Duokim garo“ arba „Ryto suktinis“, kartais ir tik šįmet baigtoje rodyti laidoje „Klausimėlis“, kur tarmiškai kalbantys žmonės, beje, parodomi kaip nežinantys elementarių dalykų, – situacija nėra tragiška, nes laidoje būdavo kalbinami ir miestiečiai, ne tik kalbantieji tarmiškai. Tačiau tarmės įvaizdžio tai nepagerino. Nemažai tarminės kalbos kartu su keiksmažodžių lavinomis buvo galima

išgirsti iki 2018 metų transliuotoje LNK laidoje „24 valandos“, kurią prodiuseriai pristatė kaip „socialinę aktualijų laidą, kurios vedėjai sprendžia kaimynų konfliktus, ieško išeičių iš šeiminių dramų“. Mano nuomone, ta laida padėjo sukonstruoti labai neigiamą įvaizdį apie Lietuvos kaimus, o rimtas socialinės atskirties problemas patiriančius žmones pavertė pajuokos objektais. Nors laida jau nebekuriama, jos ištraukų gausu *YouTube* ir jos vis dar aktyviai žiūrimos, iš tų vaizdelių juokiamasi, komentuojama, net užsieniečiams juokinga, nors nesupranta kalbos ir prašo lietuvių išversti į anglų. Ką mes tuo norime pasakyti visuomenei? Kad tarmė tinka arba pra-eities vaizdeliams, liaudies dainoms, arba gūdžiam kaimui, neišsilavinusiems žmonėms, ar rizikos šeimoms, bet jokiū būdu ne dabarties aktualijoms aptarti, muzikai, kinui, literatūrai, menui?

Miestų mokyklose tarmėms pažinti ir jų vertei suprasti dėmesio beveik neskiriama, todėl rajonuose gimę vaikai, pradėję lankyti miesto mokyklas, sulaukia miesto vaikų pašaipų dėl kalbos – tai skatina kuo greičiau jos išsižadėti ir pradėti kalbėti „kaip visi“. Rajono mokyklose tarmiškai nors šiek tiek kalbantys vaikai mokytojų yra taisomi, tad moksleiviai, grįžę namo, ima taisyti ir gėdinti net savo tėvus ar senelius – moko juos kalbėti „normaliai“. Problemų apstu, bet eikime prie keleto sprendimų, kuriuos sumanėme ruošdamiesi pirmajam festivaliui.

Pirmiausia mano žvilgsnis smigo į Roką – jis jau buvo at-radęs ir susižavėjęs Romo Sadausko ir Juozo Žitkausko dzūkiška poezija bei namuose, atsivertęs jų knygeles, tas poringes improvizuodamas dainuodavo pritardamas gitara. Ėmiau skatinti jį rimčiau užsiimti šia muzikine kūryba, kurti ir savos kūrybos dainas bei pakoncertuoti festivalyje, taip parodant, jog tarmiškai galima kurti ir visai naują muziką, – kad tai, ko kažki kodėl gėdijamasi, gali tapti raktu į unikalią, nepakartojamą šiuolaikinę meninę kūrybą. Rokas sutiko per ateinančius pusę metų atsidėti kūrybai, kurią vėliau pavadino dzūkodelika.

Nutarėme festivalyje surengti ir dzūkiškos poezijos skaitymus – į juos pakvietėme J. Žitkauską, R. Sadauską, taip pat ne dzūkiškai, tačiau apie Mardasavo kaimą ir P. Zalanską rašiusį Vladą Braziūną atlikti kompozicijos su multiinstrumentalistu, kompozitoriumi, jau a. a. Algirdu Klova. Kadangi kaip tik tuo metu pradėjau bičiulystę su tarmėtyrininkėmis dzūkėmis Danute Valentukevičiene ir Vilija Ragaišiene, su jomis sutarėme, kad ves paskaitą-viktoriną apie jau beveik pamirštus dzūkiškus žodžius, palyginimus, frazeologizmus. Na, ir dar – sugalvojome, kad visą festivalio komunikaciją socialiniuose tinkluose bei kitur vykdysime rašydami tik dzūkiškai, išleisime festivalio programėlę-dainynėlį, kuriame visa kalba bus

dzūkiška, ir išleisime tarminę atributiką: marškinėlius ir ženkliskus su įvairiomis dzūkiškais frazėmis.

Būta ir daugiau sumanymų, kiekvieno dabar nevardysiu, nes dar daug turiu ką papasakoti apie tai, kaip šis festivalis pasisekė. Taigi pasirėngimo pirmajam dzūkų kultūros festivaliui buvo daug. Iš to, kaip kultūros centro darbuotojams buvo sunku perprasti šio renginio konceptą, suvokiau, kad kuriame kažką labai naujo ir mano pagrindinis bendražygis bus vyras, su kuriuo daugiausia ir darbavomės organizuojant pirmąjį „Čiulba ulba“.

Sukūriau specialiai festivaliui skirtą puslapį Facebook tinkle, profilį Instagram platformoje, YouTube kanalą. Naudodamasi socialiniais tinklais juose kalbėjau ir apie festivalio asmenybę, kuri, neslėpkime, jau tapusi legendinė, – daugybė ne tik folkloro pasaulio žmonių ją žino ir net šiek tiek mitologizuoja. Socialiniuose tinkluose rašydama dzūkiškai pristatinėjau kiekvieną festivalio dalyvį naudodama ir jų pačių originalius prisistatymus, parašytus pirmu asmeniu, – juose būdavo trumpai papasakojama apie save bei tai, ką tas žmogus darys ar ko mokys festivalyje. Manau, tai buvo viena sėkmės paslapčių, mat tokie renginių ir jų vedlių pristatymai buvo asmeniškai ir atkreipiantys dėmesį – jau vien tarminė kalba retai pastebima internetinėje erdvėje, o dar vientisa bei kalbanti apie rimtus dalykus.

Žinoma, susidūriau ir su iššūkiais, juk, nepaisant to, kad dzūkų šnektą man ne gimtoji, rašyti dzūkiškai apie šiuo dienišius reikalus, bilietų įsigijimo galimybes, partnerius ir kitus dalykus nebuvo lengva – tokios dzūkiškos kalbos, kuri visiškai atlieptų nūdienos aktualijas, pavyzdžių tiesiog nėra. Taigi rašyti tuos tekstus nebuvo paprasta, labai daug į nesibaigiančias diskusijas su manimi įsitraukdama pagelbėjo marcinkoniškė tarmėtyrininkė D. Valentukevičienė. Mūsų taikiklyje pirmiausia buvo dzūkų jaunimas, įskaitant ir tą jo dalį, kuri išvyko studijuoti ar dirbti į didmiesčius bei ten gyvena, – vykdydama viešinią stengiausi patraukti būtent jų dėmesį. Labai norėjome, kad į Mardasavą su palapinėmis šio dzūkų kultūros nuotykiu atkeliavę patirti žmonės čia praleistų tris turiningas dienas, per kurias ne tik smagiai praleistų laiką, rastų bendraminčių, bet ir pasisemtų peno apmąstyti savąją tapatybę, pamėgtų nors vieną iš mūsų siūlomų veiklų – dainavimą, šokį, o gal kurį nors amatą...

Šiek tiek prisiminimų iš pirmojo „Čiulba ulba“, įvykusio Mardasave 2020 metų rugsėjo 4–6 dienomis

Prisimenu, kaip po prakaitu tvarkėme Mardasavo bendruomenės namų kiemą ir jų vidų. Mūsų laimei, net pirmajam, visiškai naujam festivaliui pavyko pritraukti šiek tiek

savanorių: jų gretose buvo ir Varėnos rajono jaunimo, ir atvažiavusių iš didmiesčių žmonių. Juos koordinavo Merkinės kultūros centro direktorė Jurgita Keršienė, labai palaikiusi šį sumanymą. Kai liko jau visai nedaug laiko iki vartų atkėlimo valandos, sulaukėme pirmųjų ankstyvų svečių – apie tai man atbėgusi pranešė viena savanorė. Išlėkiau laukan jų pasitikti, nes festivalio vartuose dar net nebuvo žmonių, ir labai nustebau – į festivalį atvyko pensinio amžiaus pora iš Žemaitijos. Paklausiau, kaip sužinojo ir kodėl nutarė atvykti. Jie atsakė, kad išgirdo mane kalbant apie festivalį per radiją ir, kadangi nuo jaunystės abu buvo labai pamilę šias apylinkes bei dzūkų šnektą, nutarė atvykti visoms trimis dienoms – mašinoje įsirengė ir miegamąjį, ir virtuvėlę. Žinoma, aš džiaugiausi, bet kartu ir nebežinojau, ko tikėtis, – šie dalyviai labai skyrėsi nuo tų, apie kuriuos galvojome kurdami visą festivalio programą. Tačiau netrukus į Mardasavą ėmė plūsti ir daugiau žmonių, dygo palapinės, pasirodė ir nemažai jaunuomenės. Dzūkiškos kalbos pirmąją dieną buvo mažai girdėti. Neįsivaizdavau, kokia atvykusiųjų dalis dzūkai, kokia – ne, bet tuo metu jau ir nebuvo daug laiko spėlioti.

Pirmojo rugsėjo penktadienio vakarą iškilmingai atidarėme festivalį. Dalyviai susipažino su P. Zalansko dukra ir jos šeima, visi kartu pažiūrėjome nespaltotą dokumentiką su Marytės ir P. Zalanską prisimenančių Žiūrų kaimo senųjų dainininkų komentarais. Žiūrėdami filmą Mardasave susirinkusieji tarsi laiko mašina nusikėlė į praeitį, pamatė po savo sodą vaikščiojantį Petrulį, išgirdo jo dainavimą, „sudalyvavo“ jo laidotuvsė ir išgirdo jautrių jo šeimos prisiminimų.

Toliau – *Suspažinimo nakčišokiai*. Pirmasis šokti pradėjo pagrindinius dzūkiškus šokius mokantis Merkinės jaunimas, o palengva vis drąsiau į šokius jungėsi ir niekad nešokusieji. Nors jau po visų pasiruošimo darbų buvau labai pavargusi, šokau su vyru nepailsdama, kad užkrėsčiau ir padrąsčiau kitus, abudu kvietėme ir nedrįstančius bei stebinius iš šono. Šokėjai muzikantų lengvai nepaleido, tad galiausiai kai kuriuos šokius jiems teko ir pakartoti.

Po šokių visi rinkomės prie laužo, kur Vaidos Naruševičiūtės vadovaujamas Varėnos kultūros centro folkloro ansamblis „Žeiria“ pradėjo „vesti“ dainas. Kiti, jaukiai sutūpę ar sustoję aplink laužą, stengėsi pritarti, įsilieti į bendrą dainą. Paskui įsidrąsino tai vienas, tai kitas festivalio dalyvis ir netikėtai užtraukdavo dar kokią atmintyje suskambėjusią dainą. Kiti jos įdėmiai klausydavo arba bandydavo pritarti. Keletą dainų užvedžiau ir pati, dainavau kartu su pirmojo festivalio žmonėmis, ir širdis džiaugėsi – pajutau, kad čia ima burtis nauja bendruomenė. Dzūkų liaudies dainos skambėjo iki išnaktų, nors žmonių ratelis vis mažėjo.

Suspažinimo nakčišokiai. Šokiams groja Varėnos šaulių kapela. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 4 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

Išaušus *subatos* rytui, kol palapinėse nakvojė žmonės pusryčiauo, į Dzūkų namo kiemą rinkosi nauji festivalio dalyviai – dalis jų atvyko vienai dienai, kiti – su didelėmis kuprinėmis ir palapinėmis – matyt, bus iki galo. Netrukus prasidėjo žygis „Petro Zalansko pėdomis“. Daugiau nei šimtas žmonių, vedami P. Zalansko dukters M. Liugienės, patraukė aplankyti dainininko namą – Marytė pakvietė užteiti ir vidun, o lauke buvo paruošusi didžiulį baltą sūrį ir Petrulio aviliuose tebegyvenančių bičių medaus – kiekvienam žygio dalyviui užteko pasmaguriauti. Atrodo, paprastas dalykas, tačiau tokie patyrimai labai sustiprina šiandieninio žmogaus santykį su praeitimi amžiuje gyvenusiomis asmenybėmis.

Tuomet čia pat, už kiemo tvoros, aplankėme Mardasavo kapines, kuriose palaidotas P. Zalanskas. Jo šeima pradėjo mylimiausią Petrulio giesmę „Pone karaliau, Dieve Abraomo“, o žygio dalyviai, atsivertę mano parengtus dainynėlius, susiradę šios giesmės tekstą, prisijungė prie muzikinės maldos. Tai buvo nuostabiai jautrus momentas.

Tada Marytė žygeivius nuvedė prie Ūlos ir Merkio santakos, Ūlos takos akmens ir *Trijų šalcinių*, kur papasakojo, ką P. Zalanskui reiškė šios vietovės. Galiausiai pakvietėme visus susėsti ant Ūlos skardžio, užkūrėme laužą ir pradėjome P. Zalansko dainų mokymus. Kadangi kiekvienas turėjo po dainynėlį, nebuvo sudėtinga. Kai kurias dainas vedė Marytės šeimos dainingieji nariai, kitas, jos paprašyta, vedžiau aš su Roku. Kai šilai prisipildė tiek metų čia nebeskambėjusių ir netikėtai sugrįžusių melodijų, patraukėme atgalios. Beje, buvo neįtikėtina grybingi metai – baravykai dygo net ant miško tako – kone kiekvienas žygeivis parsinešė saujas, o kiti net maišelius grybų.

Kai žygeiviai grįžo ir papietavo, prasidėjo amatų laikas. Norinčiuosius Artūras Matonis kvietė lipdyti iš molio, Romas Norkūnas – išbandyti gorčių pynimą, Laura Garbštienė – pamiklinti piršteliu verpiant rateliu, o Algirdas Juškevičius subūrė vaikus, kurie, jo padedami, gaminosi senovinius medinius žaislus – *burzgulius*. Net tris valandas festivalio bendruomenė buvo įnikusi į šias veiklas, o kai kurie taip užsivedė, kad darbavosi iki pat vakaro, buvo net tokių, kurie pindami gorčius klausėsi paskaitos.

Į paskaitą-viktoriną „Esam dzūkai – šnekėkim dzūkiškai“ susirinko pilnas kluonas žmonių. Tarmėtyrininkės D. Valentukevičienė ir V. Ragaišienė iš Lietuvos kalbos instituto buvau nuteikusi, jog jos vyksta ne į mokslinę konferenciją, buvau prašiusi, kad kalbėtų kuo paprastesne kalba, kad pačios kalbėtų dzūkiškai, ir pasidalijau, koku tikslu rengiame šią paskaitą,

Dzūkijoje šaknų turinti kaunietė iš Vitos Barišauskienės mokosi senoviniu būdu lieti žvakes. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 6 d., Mardasavo k. Vidmanto Balkūno nuotrauka

Speciali pirmojo festivalio tarminė atributika. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 5 d., Mardasavo kaimas. Vidmanto Balkūno nuotrauka

– parodyti, kokia įdomi ir vertinga yra dzūkų šnektą, uždegti norą jos nepamesti, o jei jau nutolta – prie jos grįžti. Manau, jos su šia užduotimi susitvarkė puikiai. Paskaitos susidomėję klausėsi ir dzūkai, ir Dzūkijos mylėtojai, atvykę iš kitur, viktorina tikrai buvo nelengva, tačiau dalį prizų – mūsų festivalio tarminės atributikos – laimėjo ir patys jauniausi dalyviai.

Po paskaitos festivalio erdvėje mano ausys ėmė fiksuoti vis dažniau nuskambančių pokalbių dzūkiškai – tebūnie tai ne visada buvo taisyklingas dzūkavimas, svarbiausia, žmonėms kilo noras! Savanoriai, pardavinėję festivalio atributiką, pastebėjo, kad žmonės kaip magnetas traukė tos dzūkiškos frazės. Vieniems labiausiai patiko ir jie norėjo įsigyti marškinėlius su P. Zalansko mėgtu pasakymu „Dzievuliau dangaus, ir aš pas tavi rangaus“, kitiems patiko „Kur cik ainu, ty giedu“. Į ženkliukų seriją buvome įtraukę ir tokį, kuris prajuokino kone kiekvieną, priėjusį prie atributikos palapinės. „Šikavonės Tau!“ – parašyta ant ženkliuko. Žmonės pirmiausia jį ir pakomentuodavo, bet retas iš jų žinojo žodžio „šikavonė“ prasmę – tai jau nebevertojamas senas dzūkiškas žodis, reiškiantis sėkmę. Kada savanoriai tai paaiškino, žmonės taip nustebdavo, kad iškart nusipirkdavo ženkliuką. Būtent šiuos išpirko pirmiausia – geras kabliukas. Festivalio pabaigoje neliko nei marškinėlių, nei ženkliukų. Atributika, tiek jos savininkui, tiek tiems, kurių akys už jos užkliūva, primindama apie dzūkišką žodį, iškelia po įvairius Lietuvos kampelius.

Paskaitą-viktoriną išklauses Vytautas V. Landsbergis pristatė savo naujausią filmą „Vanago portretas“, kuriame vienas iš kalbančių Adolfo Ramanausko-Vanago bendražygių – Mardasavo kaime tebegyvenantis ryšininkas Stasys Plutulevičius-Varpelis. Šio filmo pristatymas, peržiūra, aptarimas padėjo festivalio dalyviams geriau pažinti šito krašto partizaninio karo istoriją, o Vytauto kvietimas visiems kartu padainuoti šią istorijos pamoką pavertė jaukiu, bet kartu ir turtingu pabendravimu.

Po filmo visų laukė naktinis koncertas – scenoje Saulius Spindi su programa „Vai tu girala“. Kūrėjas Saulius pirmiausia vienas atliko savo elektroninės muzikos kompozicijas, kuriose kaip pagrindinė linija skamba paties P. Zalansko balsas, jo vingiuojamos melodijos. Kaip vėliau paaiškėjo, ne man vienai tuo metu nugara ėjo malonūs šiurpuliukai – praėjus 40 metų po P. Zalansko mirties, Mardasave visu garsu aidėjo jo balsas, tik jau ne girios paukštelių palydimas, bet šiuolaikinės muzikos kompozitoriaus kūrybos. Paskui prie Sauliaus prisidėjo jo instrumentinė grupė, o kiekvieno kūrinio į sceną lipo vis kiti solistai, savaip atliekantys iš P. Zalansko garso įrašų išmoktas dainas. Įspūdingiausiai man nuskambėjo P. Zalansko sūnaus Simono Liugos atliekama „Alaus alaus“ – jo balsas toks panašus į tėvulio, kad užsimerkęs galėjai pagalvoti, jog scenoje koncertuoja pats P. Zalanskas. Visą koncertą pliaupė rugsėjo lietus. Tai buvo paskutinis Sauliaus Labanausko koncertas – po pusės metų jis netikėtai paliko šį pasaulį.

Pasibaigus koncertui žmonės miegoti dar nesiskirstė – dalis jų įsitaisė sausame kluone ir ten ilgai dainavo. Kadangi laukė trečioji festivalio diena, neleidau sau pasilikti su jais dainuoti iki paryčių, tad net nežinau, kada jie išsiskirstė.

Trečiosios festivalio dienos programa sutraukė dar visą būrį vienadienių svečių, tarp kurių buvo ir politikų, atėjusių pasirodyti žmonėms prieš rinkimus. *Nedėlios* rytas buvo skirtas poezijai ir šiuolaikinei tarminei kūrybai. *Ryto ulbėjimus* pradėjo Vladas Braziūnas su A. Klova. Jie atliko kompoziciją poeto balsui ir skambančiai gausai „Ko palinkai in šalaļ?“. Po nostalgiko muzikinio šio dueto pasirodymo toliau skaitymus vedė Mardasave gyvenantis literatūros kritikas Valentinas Sventickas, jis pristatė ir pakvietė į sceną J. Žitkauską, poetą, žinomą Dzūkijos patriotą iš Kapčiamiesčio, paskaityti savo dzūkiškų eilių. Sprendžiant iš nuoširdaus juoko ir ovacijų, publikai, kurios gretose buvo ir vaikų, ir studentų, ir žilagalvių, labiausiai patiko poringės apie *varlukį Anel'kutį*. Deja, R. Sadauskas dėl sveikatos bėdų negalėjo atvykti, tad jo eiles iš knygelės „Sudzievuliu“ paskaitė mano vyras, o po to sugrojo ir savo pirmąjį dzūkodelikos koncertą. Nors Rokui jaudulio tikrai netrūko, susirinkę žmonės labai palaikė šią kūrybą. Ore tvyrojo tarsi sapniška, netikrumo būseną – viskas lyg ir paprasta: gitara, balsas, tarmė, tačiau iki šiol Dzūkijoje to dar nebuvo: kad kas nors imtųsi kurti šiuolaikinę muziką dzūkų šnektą. Todėl kiekvieną Roko dainą publika, tarmę išgirdusi lyg naujomis ausimis, palydėdavo ovacijomis ir palaikymo šūksniais.

Sekmadienio popietę įvyko didysis festivalio koncertas „Petras Zalanskas gyvas dainoje“, kurį nuostabiai vedė V. Povilionienė. Į sceną lipo *slauna* P. Zalansko *giminėlė*, Vilniaus universiteto folkloro ansamblio „Ratilio“ solistai, Vilniaus

P. Zalansko dainą atlieka Čepulių šeimos duetas „Rana“. Dzūkų kultūros festivalis „Čiulba ulba“, 2020 m. rugsėjo 6 d., Mardasavo k. Vidmanto Balkūno nuotrauka

miesto folkloro ansamblio „Vilniaus dzūkuliai“, Varėnos kultūros centro folkloro ansamblio „Žeiria“, vyro ir žmonos duetas „Rana“, Eglė Burkšaitytė, Vera Venckūnaitė-Čepulienė, Toma Čepaitė, Agota Zdanavičiūtė-Bėkštė, Marius Mockevičius, Kamilė Andrijauskaitė su Auguste Bernatavičiūte, Saulė Miškinytė bei mudu su vyru. Nors koncertas buvo labai ilgas dėl norinčiųjų jame dalyvauti skaičiaus, bet panašu, kad žiūrovams nė kiek neprailgo. Kaip ansamblio „Ratilio“ nariai dalijosi, kur kitur, jei ne čia, galėtum išstis valandas ar net dienas klausytis Mardasavo dainų ir tų įstabių Veronikos pasakojimų apie patį dainininką P. Zalanską?

Po koncerto ir vėl atėjo laikas dzūkiškų amatų mokymams. Tą dieną M. Liugienė mokė rišti šiaudinius sodus, Daiva Petruškevičienė – nerti įstatus, Dzūkijoje vadinamus *stapkomis*, pagalvių užvalkalams papuošti, Vita Barišauskienė kiekvieną pamokę ir leido išsiliesti po žvakelę iš tikro bičių vaško ir parsivežti ją namo, o A. Juškevičius surengė antrą užsiėmimą, šįkart jau suaugusiesiems, kurie mokėsi drožti įvairius virtuvės įrankius. Smagu buvo matyti jaunimą, taip entuziastingai įsitraukiantį į šias veiklas, – kai kurie spėjo sudalyvauti net ir ne vienuose mokymuose. Mano širdis ypač džiaugėsi, kad radosi jaunų moterų, kurios iš D. Petruškevičienės kone gėrė kiekvieną patarimą ir, regis, tikrai nusiteikė pramokti *stapų padušoms* mezgimo meno.

Festivalį baigėme su paskutiniais pasilikusiais dalyviais va-

kare susėdę į bendrą ratą – labai norėjau išgirsti žmonių įspūdžius, mintis, kurių sukėlė šis renginys, pastebėjimus. Nors žmonių ir nebebuvo daug – nemaža dalis jų iškelia namo ruoštis naujai darbo savaitei, supratau, kad čia laiką praleidę žmonės liko sužavėti šio festivalio, jo neformalumo, inovatyvumo, pristatomos kultūros bei tradicijų tikrumo, gilumo bei jau nekantraudami laukia antrojo: jie klausinėjo, kur rengsime kitą festivalį ir kokiam kitam Dzūkijos šviesuoliui jį ketiname skirti. Šių atsakymų aš dar neturėjau, tačiau suvokiau, kad dėtis jau nebus kur, – festivalis privalo gyvuoti toliau.

Kada visi išsiskirstė, atėjo ir euforija, ir didžiulis nuovargis, buvau tiek nusilaksčiusi, kad nebegalėjau pakilti nuo kėdės. Prisimenu, kaip Rokas mane vežė, o paskui nunešė į pirtį, kurios iškūrenimą mums suorganizavo M. Liugienė. Maloni pirtelės kaitra atleido paskaudusius kojų raumenis, atpalaidavo nugarą. Grįžome į savo palapinę, kuri miškelyje tebestovėjo jau vienutėlė, išsimiegojome, o kitą dieną sutvarkėme visą erdvę ir padėkoję atsiveikinome su kaimo bendruomenės pirmininke.

Sulaukėme daug laiškų ir žinučių, kuriose žmonės dėkojo už šią iniciatyvą. O mums buvo sunku suvokti ir net patikėti tuo, ką padarėme, tiksliau – tik pradėjome. Jau važiuodama į Vilnių ėmiau internete tikrinti kitų Dzūkijos šviesuolių, dainininkų gimimo metus – kažki kuriam jų skirti antrąjį festivalį ir kur keliasime kitamet?..